Leif Cronström

Intet mänskligt onyttigt

VAD MÄNSKLIGHETENS härlige ha sökt — väl är det värt att sökas av oss alla.

Sällsamt att säga har jag haft lyckan att inte endast läsa dessa kloka och vackra ord hos Tegnér, utan även att höra dem. Det var när professor Gunnar Tideström genom en introduktionsföreläsning försökte klargöra för en årskull litteraturhistoriestuderande i Uppsala hur glada de borde vara över att vara just det.

På senaste tid har blossat upp en debatt om värdet av humanistisk forskning och humanistiska studier. Den elake gossen med svavelstickorna har — alls ej för första gången — varit professor Lars Lönnroth i Göteborg; icke känd för att lägga något emellan när han svingar farlan.

ETT OCH ANNAT i hans resonemang är för en utomstående inte helt lätt att förstå, som sammankopplingen mellan den bekymmersamma situationen för humaniora i Sverige och frågan om vem som är — eller inte är — verkställande direktör för Sveriges riksradio.

Så mycket mera intressant är däremot att här anas — med dunder och brak, buller och bång, skri och dån — en offensiv hållning från humanisternas sida.

Av hävd har tidningarna klandrats för att på sina kultursidor försumma naturvetenskap, samhällsforskning och teknik. Jag tror mig kunna ge besked, ty jag har varit med.

Påståendet råkar vara felaktigt, men det är intressant att det framställs så ofta; även av

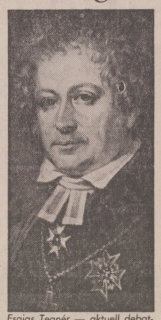

Esaias Tegnér — aktuell debattör.

personer som man teoretiskt skulle föreställa sig ha läst en eller annan kultursida.

SJÄLVFALLET har professor Lönnroth rätt. Här och nu har vi inte för mycket, utan uppenbart för litet av humanistisk forskning. Med en viktig inskränkning: vi lider alls ingen brist på dålig, trendig forskning — där är överskottet markant.

Men vad skall vi, vid någon allvarlig eftertanke, ostörd av C.P. Snows konstiga propaganda om de två kulturerna, egentligen ha den humanistiska forskningen till?

Svaret har som nyss sagts lämnats av min lärare, med Tegnérs ord. Kanske kan en eller annan reflexion fogas därtill.

Vad begår vi av den som undersöker sumeriska kilskrifter, eller Victoria Benedictssons romaner, eller lord Nelsons insats vid Trafalgar, eller antalet avrättade häxor?

SVARET ÄR LÄTT att ge, i allt fall för en förhärdad positivist. Av sumerologen begår vi att han skall kunna sumeriska, av Nelsons skildrare att han skall veta vad som skedde vid Trafalgar, av Victoria Benedictssons levnadstecknare att hon skall veta vad som hände Ernst Ahlgren innan hon fattade rakkniven, och av häxforskaren att hon inte skall gå på de enklaste myterna.

Men sedan — *varför* vill vi veta sanningen om allt detta?

Hrr Tegnér och Tideström har givit ett svar, ett mycket bra svar. Ett svar som, utan deras vetskap, kan uttryckas så att vi rimligen trots budgetunderskott och marginalskatter och annat elände äntligen bör ha fått det så bra att vi har en eller annan slant att ödsla på kilskrifter eller romaner, inte bara på nödvändighetsartiklar som tuggummi, cocacola eller kändisreportage.

DET SVARET HAR formulerats av professor Erik Lönnroth, den lysande medeltidsforskaren, på frågan varför man skall läsa historia: Därför att det är så förbaskat roligt.

I och för sig räcker detta svar. Dock finns ännu ett, lämnat av en av vårs främsta humanister, bibeloversättaren Harald Riesenfeld. Universitetet är, sade han en gång, det organ genom vilket samhället vinner kunskap om sig självt. Just därför måste det, i någorlunda lugn och ro, få ägna sig bl. a. åt just humaniora.

MAN KAN TILLFOGA: inga forskningsresultat är för samhället så nyttiga, och så nödvändiga som de samhällets etablissemang inte vill höra talas om.

<>

Professor Lönnroth junior nämner med allt fog litteraturforskaren Bo Bennich-Björkman som lysande exponent för gediegen forskning. Om inte minnet sviker var denne ordförande i den socialdemokratiska studentföreningen Laboremus vid den debatt där nyss nämnde Tideström påpekade att arbetet med gamla böcker — närmare sagt från 1600-talet — inte tycktes lägga hinder i vägen för politiskt arbete. Inom synhåll fanns nämligen samtidigt ordföranden i det liberala Verdandi och det konservativa Heimdal; båda experter på 1600-talsböcker.

Guldmakaren

Jan Mårtenson

En förfader till Johan Kristian Homan blir indragen i det galanta livet vid Gustav III:s hov, fyllt av kärlekstörbindelser och ystra upptåg.

Men det finns också en mörkare sida: I bakgrunden håller en adelskomplott på att ta form. Herrar Horn, Ribbing, Pechlin, Anckarström med flera planerar att mörda kungen. Johan Sebastian Homan kommer dem på spåren.

En Homandeckare i historisk miljö och av bästa märke.

Legenda läsvärt!

Norna — slår ut i juni och växer i gammal, mossig, fuktig granskog. "Med sin skönhet har den fängslat otaliga naturalskare och lockat till mytbildning."

Skönheter

Bo Nylén: Orkidéer i Norden. Natur och Kultur.

VISST VISAR omslaget till *Bo Nyléns* bok *Orkidéer i Norden* (Natur och kultur) en ovanlig grupp Sankt Pers nycklar med tre färgnyanser representerade i var sitt exemplar från vitt över rosa till rött. Men framför allt finns här skönhetens förgänglighet, ty mitt bland de blommande orkidéerna står en torkad fruktställning som blivit kvar sedan föregående år.

Bo Nylén har givit alla dessa Nordens orkidéer en bildkaraktär som blir fotografens signatur. Med minsta möjliga skärpedjup låter han blommorna träda fram, väl medveten om att det som betraktaren och älskaren av orkidéer i första hand ser är de sirligt, distinkt formade blommorna. Ofta är de oerhört små, men förlorar aldrig sin karaktär med skarpskurna detaljer och profiler som vore de glaserade.

I DE FLESTA bilderna som alla är tagna på växtplatsen är växtstänglar och blad lagda i bakgrunden med antydan till oskärpa för att ytterligare framhäva själva blommorna. Det är ett djärvt, konstnärligt och pedagogiskt grepp.

"Orkidéer i Norden" är en fotoflora som ger särskilda möjligheter att snabbt identifiera. Många har säkert känt en viss osäkerhet inför orkidéer i olika röda nyanser, som kan förefalla rätt lika. Men Bo Nylén har funnit en fotografisk metod som snabbt lyfter fram blommornas individualitet.

VISST KÄNNER du genast att det är något speciellt med den där rätt lågvuxna, röda och karakteristiska orkidén som blommar på Öland och Gotland när göken gal för första gången. I Nyléns fotografering ser du omedelbart att det är gökcyckler. Vilket förstås har inte dessa bilder framför en del av de första floro-

I födernas spår?

Foto. OLLE OLSSON.

na, där orkidéerna tecknades i så liten skala att färgläggningen kom att täcka över alla formnyanser. Visst ger sådana genvägar kanske en minskad känsla för systematiken, men samtidigt vinner författaren som i den här fotofloran möjligheterna att lägga tonvikten på funktionella och ekologiska sammanhang.

I DENNA SPÄNNANDE och oerhört vackra orkidéflora som täcker hela Norden får man veta mycket om sällsamma pollineringsmekanismer och samspel med svampar för näringsupptag, ty just orkidéernas förhållande till sin omgivning är ovanligt sinnrikt. Bo Nylén är enkel och klar i sin textframställning. Därför är det textblad som står mot varje färgfotografi i harmoni med bilden. Här får man veta det väsentliga.

"Orkidéer i Norden" framstår som en sådan sällsynt bok vilken ger både mängder av fakta och en stark skönhetsupplevelse. Många av orkidéerna är på väg att försvinna i takt med det svenska odlingslandskapets likriktning.

DE SKÖNA ÄNGAR där orkidéer blommar är en produkt av mänsklig kunskap och estetik. Så blir "Orkidéer i Norden" en flammande och skön appell för bevarandet av landskapets omväxling. Orkidéerna framstår som symbolblommor för det äldre landskapets ekologiska visdomar. Här fanns vördnaden för det livgivande grundvattnet i nära kontakt med bördiga gräsvällar. I dessa lövängar köttes naturen för en uthållig produktion och deras skönhet präglades av mänsklig odlarmöda.

BO NYLÉN HAR med sin nordiska orkidéflora rest ett äremminne över denna tid. Han visar hur orkidéerna inte bara är vackra blommor utan också vägvisare till värdefulla och skyddsvärda miljöer.

Nils-Erik Landell

noterat London

Av Ingmar Lindmarker

— MEN FRANSMÄN, frågade den lilla engelska flickan, finns de på riktigt?

Frågan är återgiven i "English Journey", som skrevs för ett halvsekel sedan av J. B. Priestley. Det är naturligtvis en mycket engelsk fråga som endast resenären i detta land, där verkligheten är belägen, kan förstå och besvara.

Priestley, som nu är 90 år, erkände att han aldrig kunde känna sig väl till mods utomlands. Inte förrän han var välbehållen tillbaka i England tyckte han att världen var normal.

DET ÄR BÅDE avundsvärt och skrattretande att ha ett sådant fosterland. Som bekant är det inte de brittiska öarna som isoleras av dimma i Kanalen, utan kontinenten. Men hur blir det med folket? Är det på riktigt?

Femtio år efter Priestleys långsamma resa gav BBC författarinnan Beryl Bainbridge i uppdrag att för televisionens räkning följa i hans spår. Hennes serie har nu upplyst måndagkvällarna i åtta veckor, kompletterad av en dagbok med det självskrivna namnet "English Journey" (Duckworth, BBC).

VALET AV BAINBRIDGE sågs som både okonventionellt och modigt. Hennes excentriska läggning var kanske en förmildrande omständighet. Sådant som att en uppstoppad bisonoxe hälsar besökaren i hennes hem och att en vaxdocka, som kallas omväxlande Hitler och Chamberlain, vakar över hennes skrivmaskin, retade nyfikenheten. Läsare av Who's Who kunde förargas av att hon inder rubriken Avkoppling svarat "att sova".

Vi som har följt TV-programmen och läst boken inser också att Beryl Bainbridge inte är någon van och vanlig resenär. Sprod och sårbar är hon en främmande fågel var hon än dyker up.

Kamerorna hittar henne knappast i folkmängden. Hon trycker i tågkupén utan någon att tala med, hon undviker katedralerna för kyrkogårdarna och blir utkörd ur kyrkan när hon röker och fimpar i kappfickan. Fast jag bad ju, vädjar hon till den bistre kyrkvärden.

SOM KOMPENSATION för sin fumlighet har hon en förmåga att observera och sammanfatta

En vaxdocka, kallad omväxlande Hitler och Chamberlain, vakar över Beryl Bainbridges skrivmaskin.

Foto. RAGNHILD HAARSTAD

som inte står Priestleys efter. Till engelska bilder, som för skönhet och harmoni borde få något TV-pris, registrerar hon sinnesstämningar och landets storhet och förfall, från den relativa rikedomen kring Southampton och Bristol till förfulningen vid kusterna i norr.

J. B. Priestley, nu 90 år, erkände att han aldrig kunde känna sig väl till mods utomlands.

Det är befriande avlägset från det strömlinjeformade reportaget. Bainbridge gör sig inte vacker, hon stannar inte inför de professionella uttolkarna och går hellre in på en Kentucky Fried Chicken än vaskar fram piffrätter på gourmetkrogar.

DET TURISTISKA York avskyr hon. I det friskare men inte märkvärdiga Norwich förklarar hon sig bli patriot. Hon trivs väl med en drink på puben, där hon i dröjande samtal med de aldrig intervjuade lockar fram repliker som avslöjar mer än en statistisk årsbok.

J. B. Priestley kunde resa anonymt och i sin egen takt. Beryl Bainbridge störs oupphörligt av kamerans närvaro, som skrämmer och förstummar människor hon möter. Ovan att anpassa sina ord till andras bilder låter hon film och pauser tala. Det är impressionerna och de mjuka beskrivningarna som blir hennes mästerskap.

TROTS VÄRME och humor har det blivit en resa med undertoner av rädsla och förtvivlan. Budskapet är att landet och folket håller på att förstöras av maskinerna, bilen, industrierna och motorvägarna.

Nedgången är tydligast i storstäderna. I det osannolikt vackra Cotswolds kan ju bara de mycket rika och de mycket gamla bo! Det värsta blir inte Birminghams förfulning och Newcastles vanvård utan människors förnedring och apati i förödelsen.

Någon har mördat min hemstad Liverpool och klarat sig undan! Centrum ligger livlöst. Invånarna förtvinar i fula höghus, uppsmällda på någon åker i utkanten.

Beryl Bainbridge finner det egendomligt, ledsamt och overkligt. Hon blir flickan som frågar om hennes England finns på riktigt eller bara i lättasvärden.

TILL TV-BILDER från det normala hemlandet läser även Priestley om det nyss förflutna. Intrycken flyter samman, så mycket har inte ändrats. Priestley varnade 1933 för att England hade slagit in på fel väg, bort från sin mänsklighet och civilisation. Bainbridge undrar femtio år senare om det finns någon återvändo.

Alltsammans är mycket bra och tänkvärt, men nog har man varit med om roligare resor.

fotnoten

Ny

UNDER vinjetten "En ny bok" recenserar man på Dagens Nyheters kultursida den 6 juni 1984 Frank Sulloways "Freud: Biologist of the Mind". Den kom ut 1979, för den dagliga tidningen DN är som är gamla böcker fortfarande stora nyheter. Men kanske borde DN:s vinjett i själva verket lyda "En framtida bok" för 1979 måste tyckas som okänd framtid i de korridorer där almanackan stannat på 1968.

under strecket

MÄNNISKANS NATUR OCH IDEOLOGIERNA

Det råder fortfarande delade meningar om hur människan egentligen blev människa. Dessa dispyter har ofta ideologisk natur där olika forskare vill legitimera dagens populära åsikter genom att ge dem historisk förankring. På vetenskapens nuvarande ståndpunkt är det emellertid omöjligt att formulera någon säker teori om hur vår allra första historia såg ut.

Av SVANTE FOLIN

TEORIER RÖRANDE människans ursprung och utveckling väcker ett intresse som knappast kan förklaras med att ny kunskap i ämnet skulle kunna avkasta praktiskt användbara resultat. Föreställningar om hur vi blev vad vi är påverkar däremot vår uppfattning om människans särart och ställning i eller ev. ovan naturen. Alla ursprungsmyter genomsyras av allegoriska och etiska inslag. Paleoantropologin, som aspirerar på att ge en vetenskaplig version av kalamiteterna i Eden, är inte heller immun mot ideologiska anfakttelser och mytologiska moden.

M. Landau har analyserat en serie vetenskapliga "skapelseberättelser" från Darwin och framåver. Hon fann att samma element — nedklivandet ur träden, uppresandet på bakbenen, hjärnans expansion, kulturen etc. — ständigt återkommer med viss variation i ordningsföljden. Berättarstrukturen påminner om den folkliga hjältesagans: en materiellt illa utrustad parvel besegrar genom overlägsen fiffighet jättar och andra obstruktioner i sin väg och vinner till slut makten och härligheten. Landau har myntat beteckningen "anthropogenic" för denna pseudolitterära genre.

DARWIN ANSÅG att intelligensens, d. v. s. hjärnans utveckling var det centrala temat. En vanlig invändning tog fasta på förhållandet att människan är ett fysiskt handikappat djur. Hur hade denna hjälplösa varelse överlevt den långa perioden innan hennes gryende självförmögenheter kunde förse henne med adekvat konstigord beväpning? Darwin spekulerade att de tidiga människorna kompenserat sin intellektuella trubbighet genom att bibehålla vissa primitiva drag, t. ex. huggtänder. Uppbackad av bl. a. Piltdownfalsariet, som uppvisade den förväntade kombinationen av stor hjärna och atavistisk apkäke, dominerade denna hypotes paleoantropologin till mitten av 1900-talet. Först under femtiotalet började den traditionella visdomen ifrågasättas på allvar. Den växande mängden Australopithecus-fossil visade entydigt att "sydaporna" varit kompetenta tvåfotingar med människoliknande tandstruktur och teorividrigt små hjärnor i schimpansklassen. Den tilltalande idén att hjärnans ansvällning varit människoblivandets pacemaker verkade allimer dubiös. Tankemaskinerjet makades motvilligt åt sidan och rampljuset riktades mot händer, slutna kring vapen.

R. Dart, som funnit den första Australopithecusskallen 1924, hade tvingats förs ett långt och bittert krig med det vetenskapliga etablissemanget för att få sina mikrocefala skyddslingar accepterade som hominider (förmänniskor) och inte som pongider (människoapor). Nu var han beredd att lösa problemet hur denna stupida och långsamma människoapa-vesl kunnat överleva på den fientliga afrikanska savannen. Den avgörande skillnaden mellan hominiderna och normala människoapor låg i matvanorna. "Australopithecus var ett marklevande troglodytiskt rovdjur, . . . en benkrossande apa som använde förstörelseverktyg i jakten på och anrättandet av sina byten." Vara förfäder var ett slags vargapor, just i detta abnorma primatbeteende låg nyckeln till människans mysterium. I domedagsprofetiska visioner såg Dart hela människans historia, från Taung till Hiroshima, som en blodbesudlad extrapolering av ett köttets syndafall där kunskapens frukt var en bit.

Under sextiotalet spred dramatikern H. Ardrey Darts dystra budskap över världen via en rad bestsellers. "Människan är människa och inte schimpans därför att hon under miljontals år dödade för att överleva." Mördarapan upplevde sin mediaapoteos i filmen "2001" där en schimpansmördande best begår det första våpnade mordet. Mordvapnet — ett lårben — slungas i skadeglad extatisk upp i luften där det förvandlas till en rymdstation.

Darts version, avskalad Grand Guignol-rekvisitan, accepterades även av många mindre uppjagade paleoantropologer. Aktparadigmet konsoliderades i den inflytelserika symposievolymen Man the Hunter (eds Lee och de Vore). Jakten uppbjöds till människans "master behavior pattern". Den framstående antropologen S. L. Washburn fastslog: "Vårs intellekt, intressen, känslor och vårt grundläggande sociala liv är alla produkter av den framgångsrika jaktadaptionen."

PALEOANTROPOLOGIN har utvecklats mycket snabbt under de senaste tjugo åren. Man har funnit nästan fyra miljoner år gamla hominidfossil. Fältstudier av primater och av nu levande samlar-jägarfolk har gett viktiga data och insikter. Effektiva metoder att studera förhistoriska klimatförhållanden och molekylär dateringsteknik ger andra ovärderliga ledtrådar. Slutligen har teoriutvecklingen inom områden som evolutionär ekologi och sociobiologi förändrat många av de vedertagna problemställningarna. Den nya bilden av människans utveckling reducerar hjärn-kultur-komplexets betydelse, under det att dieten accentueras. Hur födan anskaffas och konsumeras bestämmer i stor utsträckning andra djurs beteende och utveckling. Nu appliceras detta ekologiska synsätt helt logiskt även på människan. Det energicentrerade perspektivets kritiker talar om "kaloribesatthet" och "nutritativ reduktionism".

Två centrala problem i människans utveckling är, under vilket tryck från det naturliga urvalet blev (1) tvåbent gång och (2) förstorad hjärna fördelaktiga? Eftersom dessa adaptioner skilja åt av mer än två miljoner år är det antagligen fåfängt att försöka hitta en gemensam förklaring till dem. Jakthypotesens status som grundarmyt skakas av att vi nu vet att hominiderna promenerade på bakbenen i mer än en miljon år utan minsta antydan till verktygstillverkning. Varför utvecklades denna för marklevande apor unika gångart om drivkraften inte var att frigöra framfötterna för verktygsmanipulation?

Antropologen och ortopeden O. Lovejoy har presenterat en livligt debatterad teori (**Science** jan. 1981). Utgångspunkten är att människoaporna är ett evolutionärt misslyckande. Den främsta orsaken är deras exceptionellt långsamma förokningstakt — hos t. ex. schimpansen är födelseintervallet fem till sex år. Föräldraansvaret åvilar modern ensam, som måste slåpa på sin långsamt mognande unge under sitt eviga sökande efter föda. Hominiderna bröt sig ur den förkättrade kärnfamiljen. Finessen ligger i att hannen tvingas bidra till familjeförsörjningen. Detta gör han dels genom att ge sina måltider på behörigt avstånd från hemmet, därmed reducerande födokonkurrensen med maka och barn, dels genom att efter vida strövtåg återvända till hemmets härd lastad med viktualier. Honan opererar inom ett betydligt mindre kärnområde och slipper leva ett farligt och energislösande nomadliv. Med stöd av hannens födotillskott kan hon föda och ta hand om fler barn än som hade varit möjligt om hon varit ensamstående. För att hannen skall kunna bära hem meningsfulla kvantiteter livsmedel behöver han frigjorda armar och händer. Förklaringen till vår "vansinniga" gångart är alltså enligt Lovejoy att vi går på bakbenen för att kunna bära mat. Det som driver hannen till denna arbetsamma flyttar av altruism är utsikten till kontinuerligt sex. Människans egendomliga och hypersexualiserade fortplantningssystem, där bara en promille av kopulationerna ger något resultat, är det kitt som håller samman kärnfamiljen. I The Sex Contract beskriver antropologen Helene Fischer med många pikanta och fantasifulla utbroderingar matprostitutionens uppprinnelse och utveckling.

FEMINISTISKA antropologer har aldrig gillat den manschauvinistiska jakthypotesen. De har betonat det kvinnliga samlandets överväldigande betydelse och hagarellisset jagandet som ett föga lönsamt utslag av arbetsskygga mäns leklust (se t. ex. F. Dahlberg ed. Woman the Gatherer). Lovejoys scenario faller dem heller inte i smaken eftersom det reducerar kvinnan till barnalstringsmaskin med obehagliga "Kinder-Küche"-associationer. I Nancy Tanners On Becoming Human reduceras mansrollen till praktisk obefintlighet. Där är det kvinnorna som både skaffar och fördelar den övervägande vegetabiliska födan inom en social grupp som består av barn och solidariska medsystrar. De första verktygen är kvinnouppfinningar som grävkäppar, kassar och anordningar att bära barn i. Torgkassen, inte stenyxan, gjorde oss mänskliga. Lovejoys ohemula försök att maskulinisera detta kvinnliga patent avvisas med harm. I Tanners modell intar männen en ytterst marginell position. Hjälpsamma, barnvänliga och aggressionshämmade exemplar favoriseras genom matriarkernas sexuella urval och så småningom får den ursprungliga kingkongtypen en mer velourbetonad framtoning.

Den feministiska kritiken är en delvis sund reaktion mot de mer outrerade jaktskrönorna. Självfallet har kvinnorna inte varit passiva och vegeterande biollsinnehavare i en utveckling som styrts av dådkraftiga män. I The Woman that Never Evolved visar den kvinnliga sociobiologen S. Blaffer Hardy att primathonor i största allmänhet är ytterst härsklystna, aggressiva och intriganta och att det är deras fortplantningsbehov och -strategier som ytterst bestämmer artens sociala system. Det finns ingen anledning att tro att hominidmadammer som t. ex. Lucy var annorlunda beskaffade. Det finns dock allvarliga energimässiga invändningar mot den kvinnliga, fredliga och vegetariska evolutionsmodellen. Kött är den enda typ av föda som det lönar sig att bära längre sträckor, grönsaker äts med fördel på platsen.

KARAKTERISTISKT för alla spekulationer kring människans ursprung är att de går långt utöver tillgängliga eller ens potentiellt tillgängliga fakta. När opinionen i indignerad avsky vänder sig bort från en typ av spekulationer för att entusiastiskt anamma deras motsats drivs den därför vanligen av irrationella eller ideologiska motiv. Jakthypotesen har alltid förtörnat dem som förnekar att människan har någon natur, i synnerhet en otrevlig sådan. En lika utbredd som ologisk föreställning i självutnämnt "progressiva" kretsar är att jakthypotesen skulle utgöra en legitimation för atrocitetter och "omänskliga" handlingar genom att framställa dem som "naturliga".

OAVSETT "wie es eigentlich gewesen" är denna slutsats absurd. Med ett analogt resonemang kan man i så fall hävda att dogmen om arvsynden ger oss carte blanche att bete oss som Heliogabalus eller Hitler, att Calvins doktrin om människans predestinerade uselhet är en invitation till allmänt hålligång etc. Mördarapan må vara en myt, men det rör sig i så fall om en varningsmyt som säger att vi är farliga, destruktiva och obalanserade djur. Vem vågar 1984 hävda att det är irrationellt att frukta *Homo sapiens?* T. H. Huxleys sekelgamla reflexion har knappast falsifierats av utvecklingen. "Människan träder fram ur förhistoriens mörker med tydliga märken av sitt låga ursprung. Hon är ett djur, bara mer intelligent än andra djur. Ett blint offer för ändlösa illusioner som gör hennes mentala liv till en fasa och en börda och fyller hennes tillvaro med futil möda och kamp." W. Kelly formulerade denna tanke mera lapidariskt: "We have seen the enemy and he is us."

Svante Folin är författare.

SvD 84.06.10